

گفت‌وگو

معصومه طاهری

گفت‌وگویی «جوان» با مسعود دهنمکی پژوهشگر فرهنگنامه «اسارت و آزادگان»

این مجموعه بزرگ‌ترین مرجع جنگ در دنیاست

«این جنگ یک گنج است که آن را باید استخراج کرد.» این صحبت مقام معظم رهبری است که سال‌ها پیش برای معرفی دفاع مقدس به مستولان فرمودند اما آیا این گنج به درستی استخراج شده است؟! مسعود دهنمکی، رزمنده پیشین و خبرنگار دهه ۷۰ و مستندساز و فیلمساز دهه ۸۰ و ۹۰ است که در کنار فعالیت‌های خود در هنر هفتم، کار دیگری را رزمه زد است؛ کاری که کمتر کسی مگر کارشناسان دفاع مقدس از اهمیت آن اطلاع دارد. فرهنگنامه ۲۰جلدی «اسارت و آزادگان» بهانه‌ای شد تا «جوان» با وی گفت‌وگو کند. ■■■

شما علاوه بر فیلمسازی و کارگردانی، در حوزه تحقیق و پژوهش دفاع مقدس هم فعال هستید. لطفاً کمی درباره فرهنگنامه «اسارت و آزادگان» که تهیه کرده‌اید، بفرمایید.

مجموعه اسارت و آزادگان را که فصل اول آن ۷۰ جلد و قریب به ۸۰ هزار صفحه است، بعد از سال‌ها پژوهش، نگارش و تدوین تهیه کردم. این کار حدود ۲۰سال طول کشید؛ یعنی از زمان ورود آزادگان در سال ۶۹ من مشغول کار در ستاد امور آزادگان شدم و در همان مراحل گزینش آزادگان متوجه خاطرات مهم‌شان شدم وبه این نتیجه رسیدم که ما به یک روایت جمعی از آن مقطع نیاز داریم، چراکه از یک سو زوایای مختلف اسارت را آدم‌های مختلف دیده‌اند و از سوی دیگر به یک کار مرجع در این باره احتیاج داشتم. البته کار خاطر‌نگاری را نویسندگان، را دوستان انجام می‌دندند و نهادهای زیادی هم وجود دارد، بنابراین من پیشنهاد این کار پژوهشی را به ستاد آزادگان دادم. خُب در آن مقطع چند جلد کتاب موضوعی مثل مقابله در اسارت، معنویت در اسارت و… جایی شد که کتاب‌های حجیمی نبودند و بیشتر در مبنای خاطرات نوشته شده بودند. من دنبال یک کار بنیادی را بودم. برای همین وقتی از ستاد بیرون آمدم وارد کار مطروعاتی شدم، احساس کردم کار باید ادامه پیدا کند.

روند کار چطور بود؟

به صورت جهادی وارد کار شدیم. تقریباً ۵۰ محقق بر اساس مصاحبه‌ها و تحقیقات اولیه من شروع به جمع‌آوری مصاحبه‌ها کردند. بعد مجموعه‌ای را تعریف کردم تا همه اطلاعات مرجع مثل اسارت و آزادگان در اختیار، اسارت و آزادگان به روایت تصویر، از لحظه اسارت تا آزادی و… را جمع‌آوری کنیم تا آیندگان در موضوعات مختلف بتوانند از این اطلاعات بهره ببرند. پنج جلد هم درباره اسلام و اسارت تعریف کردم و از منابع فقهی و قرآنی در زمینه اسارت و منشور اسیرداری در اسلام همچنین مقایسه رفتار ما با اسیران عراقی یا فیلم‌های سینمایی که درباره اسارت ساخته شده بود، استفاده کردم. بعد از آن مجموعه فصول اردوگاه‌ها را دارم که برای هر اردوگاه ۳۰تا ۴۰تایر تعریف کردم برای هر کدام دو تا سه جلد تعریف شده است که ۱۰ فصل دارد. مثل ساختار فیزیکی اردوگاه، فرمانده اردوگاه عراقی، فرمانده ایرانی، روز شمار اسارت و یک روایت جمعی از منابع دست اول پیدا کردیم. هر اردوگاه بر اساس ترجمه اسناد صلیب سرخ و هلال احمر اطلاعات را در کنار روایت شفاهی آزادگان قرار دادیم که یک مجموعه ۷۸ جلدی شد. در فاز دوم

هم فرهنگنامه موضوعی ایجاد کردیم مثل بهداشت و درمان، تغذیه، تبادل و غیره. تمام این مجموعه ۲۰سال طول کشید که بیش از ۵ هزار ساعت مصاحبه و حدود ۲هزار ساعت فیلم است. این فرهنگنامه مرجع قابلیت صدا جلد کتاب را دارد و برای آن امکان آه دیگری فیلمسازان و علاقه‌مندان بسیار جامع و مفید است.

مصاحبه‌ها از همان زمان پیاده‌سازی و تنظیم شدند؟

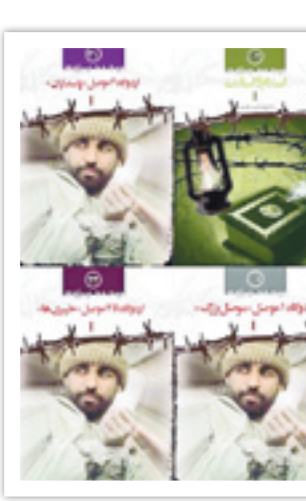
ما با یک شیب ملایم کار را افزایش دادیم، در مرحله اول خودم تنها مصاحبه را شروع کردم، بعد کم‌کم نیروها را پنج نفر و ۱۰ نفر اضافه کردم و تا مراحل پایانی کار ۵۰نیرو داشتیم و هر کدام بخشی را به عهده داشتند. در مقطعی هم گروه ویراستاران و تنظیم‌کنندگان را شکل دادم تا کار جامع و کامل شود.

زیر نظر ارگان یا نهاد خاصی فعالیت داشتید؟

این مجموعه را تحویل نهاد کتابخانه عمومی کشور دادیم و از یک فصلی به بعد به ما حق‌التألیف دادند و امتیاز کار را گرفتند. در سال ۹۲ طی مراسمی نسخه صفر آن چاپ

د

ما سعی کردیم در هر اردوگاه به طور متوسط به ۵۰نفر مصاحبه کنیم. برخی به صورت کارشناس اصلی و دائمی هستند که ما ساعت‌ها با آنها مصاحبه داشتیم و با توجه به تخصصی که در اردوگاه داشتند بر اساس موضوع مصاحبه‌می‌گرفتیم

فرهنگی

بخشی دست‌منافقان اسیر بودند، بخشی در دست گروهک‌ها بودند، بخشی هم بر اساس قانون آزادگان که هر کس برای دفاع از اسلام و انقلاب هر کجای دنیا شش ماه اسیر باشد آزاده محسوب می‌شوند. البته این رویه مدنظر ما نبود. بخشی هم که در دوران طاغوت بیش از شش ماه زندانی سیاسی بوده باشند آزاده محسوب می‌شوند که آنها هم مورد مطالعه ما نبودند.

با چند درصد از آزادگان مصاحبه کردید؟

ما سعی کردیم در هر اردوگاه به طور متوسط با ۵۰ نفر مصاحبه کنیم. برخی به صورت کارشناس اصلی و دائمی هستند که ما ساعت‌ها با آنها مصاحبه داشتیم و با توجه به تخصصی که در اردوگاه داشتند بر اساس موضوع مصاحبه می‌گرفتیم.

چیزهای جالبی هم بین آزادگان مشترک بود؟

یکی از نکات جالب این است که فضای هر اردوگاه با اردوگاه دیگر فرق داشته است. مثلاً فضای اردوگاه مقفودین با اسیران ثبت‌نام شده متفاوت بود. وقتی پای مصاحبه آنها می‌نرسد، می‌دیدیم در شرایط متفاوتی بودند. حتی بین اسیران ثبت‌نام شده سطح معنویت متفاوت بود؛ اینهایی که معنویت بالاتری داشتند را اردوگاه پاسداران می‌گفتند یا اردوگاه رهبران و کتاخانه ملی ایران و پرسشنامه‌ها تهیه شده بود؛ اینهایی که معنویت بالاتری داشتند را اردوگاه پاسداران می‌گفتند یا اردوگاه رهبران و کتاخانه ملی ایران و پرسشنامه‌ها تهیه شده بود؛ اینهایی که معنویت بالاتری داشتند را اردوگاه پاسداران می‌گفتند یا اردوگاه رهبران و کتاخانه ملی ایران و پرسشنامه‌ها تهیه شده بود؛ اینهایی که معنویت بالاتری داشتند را

جزئیاتی از مجموعه اسارت و آزادگان

مصاحبه‌ها را حضوری انجام می‌دادید؟

همه مصاحبه‌ها در دفتر انجام می‌شد و بخشی از مصاحبه‌ها حضوری بود اما برای کم کردن هزینه‌ها چون در بخش خصوصی کار انجام می‌شد اگر افرادی تهران نبودند و امکان آمدن برایشان نبود و ما هم نیرو و امکاناتی برای سفر نداشتیم، مصاحبه‌ها را تلفنی انجام می‌دادیم. برای شروع کار خودم ۱۰۰ساعت مصاحبه با چهره‌های شاخص اسارت داشتیم تا پایه اول پژوهش انجام بشود و بر اساس آن برای هر اردوگاه یک کارشناس تعیین می‌کردیم و اطلاعات پایه به دست آمده را در اختیار محقق‌ها قرار می‌دادیم. در حال حاضر هم منتظر چاپ آن هستیم.

نسخه الکترونیکی هم دارد؟

فصلاً نه چون ناشر باید در این زمینه تصمیم‌گیرنده باشد. ولی اگر موافق باشد درباره نسخه الکترونیکی هم اقدام می‌کنیم. **این کار چقدر شما را در پروسه فیلم‌نامه‌نویسی وسینما کمک کرد؟** من یک کار درباره آزادگان ساختم. فیلم اخراجی‌ها ۲ که بر اساس اتفاقات اردوگاه رومادی بود، یک هواییی را در دیده بودند و اسیران را برای کار تبلیغاتی به اردوگاه آزادگان برده بودند و قصه اخراجی‌ها ۲ را بر اساس آن شکل دادم؛ یعنی تخیل و واقعیت را با هم ادغام کردم و در طراحی صحنه و فضا همه پژوهش‌ها به کار آمد. تفاوت فضای اردوگاهی اینقدر زیاد است که حتی خود آزادگان هم می‌گفتند این وضعیت اردوگاه غیرممکن است. درحالی‌که واقعیت ریودن هواییما به اردوگاه اسیران ایرانی واقعیت داشت و من بر اساس واقعی بودن در فیلم آوردم.

اگر نکته خاصی دارید، بفرمایید.

نه من فقط شکر می‌کنم از همه کسانی که در طول این سال‌ها با مصاحبه، انگیزه و تسویق ما را در این کار کمک کردند و امیدوارم با چاپ این کتاب برای همه همکارانی که دست ما را گرفتند، خاطر خوشی ایجاد بشود.

از سوی حبیب‌الله عظیمی، نسخه پژوه

منابع قدیمی و نسخ خطی

سرگذشت زندگی حضرت زهرا (س) تشریح شد

گروه دوم درباره زندگانی و فضایل و مناقب ائمه معصومین (ع) است. در بخشی از این منابع به زندگانی و فضایل مناقب حضرت زهرا(س) پرداخته شده است. این کتاب‌ها نیز به چند دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول منابعی هستند که با استناد به احادیث و روایات امامیه و اهل سنت، زندگانی ملایم ائمه معصومین از جمله حضرت فاطمه الزهرا(س) را مورد بررسی قرار داده‌اند. «الارشاد فی معرفه حجج‌الله علی‌العباد» از شیخ مفید در قرن ۴ هجری قمری از جمله این آثار است که مشتمل بر شرح حال ائمه معصومین با استناد به روایات است و از قدیمی‌ترین کتاب‌های امام‌شناسی شیعه است.

روایات شیعه همراه با تصاویری در مدح و ثنای ائمه(ع)

وی ادامه داد: «مناقب آل‌یطالب» از ابن اشهر آشوب متعلق به قرن ۶ هجری قمری، در فضایل و مناقب معصومین همراه با اشعار بسیاری امامت آن بزرگواران و برگرفته از احادیث و کتب تاریخ است. «کشف الغمّه فی معرفه ائمه» از بهاء‌الدین علی هکاری، محدث، شاعر و ادیب امامیه قرن ۷ هجری قمری، در احوال و اخبار پیامبر، حضرت زهرا و ائمه معصومین است. در این کتاب ابتدا روایات اهل سنت و بعد روایات شیعه همراه با تصاویری در مدح و ثنای ائمه آمده است؛ علی‌بن‌حسین زوزاری در قرن دهم هجری قمری این کتاب را ترجمه کرده است.

عظیمی گفت: «فضائل الائمة» از کریم‌خان قاجار کرمانی متعلق به قرن ۱۳ است. این کتاب در بیان شرح حال و اثبات امامت و ذکر برخی از فضایل حضرات معصومین با استفاده از منابع حدیثی شیعه و عامه است که در کتابخانه حضرت عبدالعظیم در کتبخانی موجود است. «بحار الانوار»، علامه مجلسی متعلق به قرن ۱۱ و ۱۲ است که در بخشی از دایره‌المعارف بزرگ حدیث شیعی «بحار الانوار» تاریخ زندگانی ائمه معصومین و از جمله حضرت زهرا(س) با استناد به اخبار و روایات متعدد از کتبا ربعه حدیثی قدیمی و کتاب‌های حدیثی دیگر گردآوری و تدوین شده است.

وی تأکید کرد: برخی از این منابع مانند «ریاض‌المعصومین فی مدح النبی و ائمه‌الدین» صرفاً با استناد به روایات اهل سنت تدوین شده است.

از محمدعلی حائری سنقری در قرن ۱۴ هجری، این کتاب خطی در بیان فضایل و مناقب حضرت است که با استفاده از روایات، تفسیر و تأویل آیات مرتبط، در کتابخانه شخصی طیبسی حائری به خط مؤلف در قم موجود است. کتاب «سرور النساء» در فضایل و مناقب حضرت زهرا(س) همراه با اشعار مناسب نیز وجود دارد. حبیب‌الله عظیمی تصریح کرد: برخی دیگر از کتاب‌ها مانند «حدیث زواج فاطمه الزهرا» از مؤلف ناشناس، «رؤیا مصیبت‌نامه دارد. کتاب «حوال و سوانح حضرت فاطمه‌الزهرا» از مؤلف ناشناس این کتاب هم در کتابخانه «گنج‌بخش» کشور پاکستان موجود است؛ از این دسته از نسخ است.

«خصائص الزهرا» از محمدعلی حائری سنقری وی ادامه داد: کتاب‌های دیگر در فضایل و مناقب حضرت زهرا(س) با استناد به احادیث و روایات شیعی نیز موجود است. کتاب «خصائص الزهرا» از محمدعلی حائری سنقری در قرن ۱۴ هجری، این کتاب خطی در بیان فضایل و مناقب حضرت است که با استفاده از روایات، تفسیر و تأویل آیات مرتبط، در کتابخانه شخصی طیبسی حائری به خط مؤلف در قم موجود است. کتاب «سرور النساء» در فضایل و مناقب حضرت زهرا(س) همراه با اشعار مناسب نیز وجود دارد. حبیب‌الله عظیمی تصریح کرد: برخی دیگر از کتاب‌ها مانند «حدیث زواج فاطمه الزهرا» از مؤلف ناشناس، «رؤیا مصیبت‌نامه دارد. کتاب «حوال و سوانح حضرت فاطمه‌الزهرا» از مؤلف ناشناس این کتاب هم در کتابخانه «گنج‌بخش» کشور پاکستان موجود است؛ از این دسته از نسخ است.

عظیمی در پایان گفت: برخی از منابع صرفاً تاریخی است و در بخشی از آن زندگانی ائمه معصومین و حضرت زهرا(س) تدوین شده است که از جمله می‌توان به کتاب «ناسخ التواریخ» نوشته محدث‌تقی سپهر متعلق به قرن ۱۳ اشاره کرد. این کتاب شامل یک دوره تاریخ از آغاز آفرینش انسان تا زمان قاجار را در برمی‌گیرد که جلد چهارم از آن درباره زندگانی حضرت زهرا(س) است.

روایت

روایت

۱

۲

۳

۴

۵

۶

۷

۸

۹

۱۰

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

۱۵

۱۶

۱۷

۱۸

۱۹

۲۰

۲۱

۲۲

۲۳

۲۴

۲۵

۲۶

۲۷

۲۸

۲۹

۳۰

۳۱

۳۲

۳۳

۳۴

۳۵

۳۶

۳۷

۳۸

۳۹

۴۰

۴۱

۴۲

۴۳

۴۴

۴۵

۴۶

۴۷

۴۸

۴۹

۵۰

۵۱

۵۲

۵۳

۵۴

۵۵

۵۶

۵۷

۵۸

۵۹

۶۰

۶۱

۶۲

۶۳

۶۴

۶۵

۶۶

۶۷

۶۸

۶۹

۷۰

۷۱

۷۲

۷۳

۷۴

۷۵

۷۶

۷۷

۷۸

۷۹

۸۰